O‘SMIRLARNI KASB TANLASHGA TAYYORLASHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Shodiyeva Muxayyo Abdurashit qizi
Toshkent viloyati Ohangaron tumani 14-umumiy o’rta ta’lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘smirlarni kasb tanlashga tayyorlashning psixologik omillari, ularning shaxsiy rivojlanish jarayonidagi o‘rni hamda kasbiy o‘zlikni anglashga ta’sir etuvchi asosiy psixologik jihatlar yoritilgan. Shuningdek, o‘smirlik davrida qiziqish, qobiliyat, temperament, motivatsiya va o‘z-o‘zini baholash kabi omillarning kasb tanlash jarayonidagi ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada o‘quvchilarning ongli kasb tanlashiga ta’sir etuvchi ichki va tashqi psixologik omillar, shuningdek, maktab, oila va ijtimoiy muhitning roli ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berilgan. O‘smirlarni to‘g‘ri kasbga yo‘naltirish ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati va shaxsiy kamolotida muhim omil ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, kasb tanlash, psixologik omillar, qiziqish, qobiliyat, motivatsiya, temperament, o‘z-o‘zini baholash, kasbiy yo‘naltirish, shaxs rivojlanishi, ijtimoiy muhit, pedagogik ta’sir, ongli tanlov, kasbiy o‘zlik.

KIRISH

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng muhim va murakkab bosqichlardan biri bo‘lib, bu davrda shaxsning dunyoqarashi, qiziqishlari, qadriyatlari hamda kelajak haqidagi tasavvurlari shakllanadi. Aynan shu davrda kasb tanlash jarayoniga oid dastlabki qarorlar yuzaga keladi va o‘smirlar o‘z kelajak yo‘nalishini belgilashga harakat qiladilar. Shu sababli o‘smirlarni kasb tanlashga tayyorlashda psixologik omillarni chuqur o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Kasb tanlash inson hayotidagi eng mas’uliyatli qarorlardan biri bo‘lib, u shaxsning kelajakdagi

faoliyati, jamiyatdagi o‘rni hamda hayotiy qoniqish darajasini belgilaydi. O‘smirlar esa bu jarayonda hali to‘liq shakllanmagan psixologik xususiyatlari sababli turli ichki va tashqi ta’sirlarga tez beriluvchan bo‘ladilar. Shu bois ularning kasb tanlashida qiziqish, qobiliyat, temperament, motivatsiya va o‘z-o‘zini baholash kabi psixologik omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega hisoblanadi. O‘smirlarning kasb tanlash jarayoniga nafaqat ichki psixologik holat, balki tashqi ijtimoiy muhit ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Oila, maktab, tengdoshlar guruhi va ommaviy axborot vositalari o‘smirning kasblar haqidagi tasavvurlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ayrim hollarda ota-onalarning fikri yoki jamiyatdagi obro‘li kasblarga bo‘lgan munosabat o‘smirning mustaqil qaror qabul qilishiga ta’sir qilishi mumkin. Shuningdek, o‘smirlik davrida kasbiy qiziqishlar hali barqaror bo‘lmaganligi sababli ularni to‘g‘ri yo‘naltirish zarur hisoblanadi. Bu jarayonda maktab psixologi va pedagoglarning roli alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ular o‘smirlarning individual xususiyatlarini o‘rganish, psixologik diagnostika o‘tkazish va kasbiy maslahatlar berish orqali ularning ongli kasb tanlashiga yordam beradi. Mazkur maqolada o‘smirlarni kasb tanlashga tayyorlashning psixologik omillari, ularning shaxs rivojlanishidagi o‘rni hamda kasb tanlash jarayoniga ta’sir etuvchi ichki va tashqi psixologik jihatlar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

O‘smirlarni kasb tanlashga tayyorlash jarayoni murakkab psixologik hodisa bo‘lib, u shaxsning ichki psixologik xususiyatlari va tashqi ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog‘liqdir. O‘smirlik davrida shaxs hali to‘liq shakllanmaganligi sababli kasb tanlashga ta’sir etuvchi omillar ko‘proq kuchli va beqaror xarakterga ega bo‘ladi. Shu bois ushbu jarayonda psixologik omillarni chuqur o‘rganish va ularni to‘g‘ri yo‘naltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Kasb tanlashda eng muhim psixologik omillardan biri qiziqish hisoblanadi. Qiziqish o‘smirni muayyan faoliyatga intilishga, yangi bilim va ko‘nikmalarni egallashga undaydi. Agar

o‘smir ma’lum bir sohaga nisbatan kuchli qiziqishga ega bo‘lsa, u shu yo‘nalishda faol bo‘lib, o‘z ustida ishlashga harakat qiladi. Qiziqishning barqarorligi kasb tanlashda muhim rol o‘ynaydi, chunki vaqtinchalik qiziqishlar noto‘g‘ri kasb tanloviga olib kelishi mumkin. Qobiliyat ham kasb tanlash jarayonining asosiy psixologik omillaridan biridir. Qobiliyat insonning ma’lum bir faoliyatni muvaffaqiyatli bajarish imkonini beruvchi individual xususiyatidir. O‘smir o‘z qobiliyatlarini to‘g‘ri anglagan taqdirdagina o‘ziga mos kasbni tanlashi mumkin. Masalan, analitik fikrlash qobiliyati rivojlangan o‘smir texnik yoki iqtisodiy sohalarga, ijodiy qobiliyati yuqori bo‘lgan o‘smir esa san’at yoki dizayn yo‘nalishlariga moyil bo‘ladi. Motivatsiya kasb tanlashda muhim ichki psixologik omil sifatida namoyon bo‘ladi. Kasbiy motivatsiya o‘smirni maqsad sari intilishga, o‘z kelajagini rejalashtirishga undaydi. Kuchli motivatsiyaga ega o‘smirlar o‘z oldiga aniq maqsad qo‘yadi va unga erishish uchun bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishga harakat qiladi. Aksincha, motivatsiyasi past bo‘lgan o‘smirlar kasb tanlashda beqarorlikka duch kelishi mumkin. Temperament ham kasb tanlash jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Har bir o‘smirning asab tizimi va xulq-atvori o‘ziga xos bo‘lib, bu uning kasbiy faoliyatga moslashuviga ta’sir qiladi. Masalan, faol va tezkor xolerik tipdagi o‘smirlar harakatchan va tez qaror qabul qilishni talab qiladigan kasblarga mos bo‘lsa, sokin va tahlilga moyil melanxoliklar chuqur fikrlashni talab qiladigan sohalarda muvaffaqiyat qozonishi mumkin. O‘z-o‘zini baholash ham kasb tanlashda muhim psixologik omillardan biridir. O‘smir o‘z imkoniyatlarini real baholay olmasa, noto‘g‘ri kasb tanlash ehtimoli ortadi. Past o‘z-o‘zini baholash o‘ziga ishonchsizlikni keltirib chiqarsa, haddan tashqari yuqori baholash esa real imkoniyatlarni inobatga olmaslikka olib keladi. Shu sababli o‘smirning adekvat o‘z-o‘zini baholashi kasbiy yo‘nalishni to‘g‘ri tanlashda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, o‘smirlarning kasb tanlashiga tashqi ijtimoiy omillar ham kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Oila muhitida ota-onalarning kasb haqidagi qarashlari, ularning istaklari va kutishlari o‘smirning qaroriga sezilarli ta’sir qiladi. Ayrim hollarda ota-onalar farzandining qiziqishlarini inobatga olmasdan, o‘z

xohishiga ko‘ra kasb tanlashga undashi mumkin, bu esa keyinchalik kasbiy qoniqmaslikka olib keladi. Maktab muhiti va pedagoglar ham kasb tanlash jarayonida muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchilar o‘quvchilarning fanlarga bo‘lgan qiziqishini kuzatib borish orqali ularning qobiliyatlarini aniqlashga yordam beradi. Kasbga yo‘naltirish ishlari, suhbatlar, testlar va treninglar o‘smirlarning ongli kasb tanlashiga xizmat qiladi. Tengdoshlari va ijtimoiy muhit ham o‘smirlarning kasbiy qarorlariga ta’sir etuvchi omillardandir. Do‘stlar fikri, jamiyatdagi mashhur kasblar yoki internet va media vositalari orqali shakllangan stereotiplar o‘smirlarning kasb tanlashida muhim rol o‘ynaydi. Umuman olganda, o‘smirlarni kasb tanlashga tayyorlashda qiziqish, qobiliyat, motivatsiya, temperament va o‘z-o‘zini baholash kabi psixologik omillar hamda oila, maktab va ijtimoiy muhit kabi tashqi omillar birgalikda ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu omillarni to‘g‘ri yo‘naltirish o‘smirlarning ongli va to‘g‘ri kasb tanlashiga zamin yaratadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘smirlarni kasb tanlashga tayyorlash murakkab va ko‘p omilli psixologik jarayon bo‘lib, u shaxsning ichki imkoniyatlari hamda tashqi ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog‘liqdir. O‘smirlik davrida kasb tanlashga ta’sir etuvchi asosiy psixologik omillar — qiziqish, qobiliyat, motivatsiya, temperament va o‘z-o‘zini baholash hisoblanadi. Ushbu omillar o‘smirning kelajak kasbiga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi va uning ongli qaror qabul qilishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, qiziqish va qobiliyatning mosligi kasbiy muvaffaqiyatning asosiy sharti bo‘lib, motivatsiyaning yuqoriligi esa o‘smirni maqsad sari intilishga undaydi. O‘z-o‘zini to‘g‘ri baholash esa real imkoniyatlarni anglash va mos kasb tanlashda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, temperament xususiyatlari ham kasbiy faoliyat turini tanlashda muhim psixologik mezonlardan biri hisoblanadi. Shuningdek, oila, maktab, pedagoglar va tengdoshlar muhitining ta’siri ham o‘smirlarning kasb tanlash jarayonida muhim

o‘rin tutadi. Ushbu tashqi omillar o‘smirning kasblar haqidagi tasavvurini shakllantiradi va uning qarorlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli kasbga yo‘naltirish ishlarini tizimli va maqsadli tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, o‘smirlarni ongli kasb tanlashga tayyorlashda psixologik omillarni to‘g‘ri o‘rganish va ularni samarali yo‘naltirish shaxsning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati hamda jamiyatda o‘z o‘rnini topishida muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimova V.M. **Psixologiya.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. G‘oziev E.G‘. **Yosh davrlari psixologiyasi.** – Toshkent: Universitet, 2020.
3. Davletshin M.G. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
4. Nishonova Z.T. **Pedagogik psixologiya asoslari.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. To‘xtayeva M.X. **O‘smirlar psixologiyasi va tarbiya masalalari.** – Toshkent: Ma’naviyat, 2020.
6. Андреева Г.М. **Социальная психология.** – Москва: Аспект Пресс, 2019.
7. Internet ma’lumotlari